

ANOTÁCIE

SNOLVLONNV

WOLMAR, CHRISTIAN. VLAKY A VÁLKY : JAK JE ŽELEZNICE VYHRÁVALY A PROHÁVALY. PRAHA : BB ART, 2012. 388 S. ISBN 978-80-7461-115-5.

Železnica získala v priebehu 19. a prvej polovice 20. storočia status symbolu industrializácie, technického pokroku a rýchleho, dostupného i relatívne komfortného cestovania. Nezanedbateľným je však aj jej význam a postavenie vo vojenských doktrínach a v celkovom systéme logistiky vtedajších vojenských konfliktov. Táto skutočnosť však naráža na fakt, že význam železnice bol z pohľadu vojenských elit dlhší čas nedocenený a prehliadaný. Tento pasívny postoj sa z neznámych príčin čiastočne pretavil aj do historiografie, na čo kriticky poukazuje autor predstavovanej monografie (originálne vydanie: WOLMAR, Christian. *Engines of war : how wars were won and lost on the railways*. London : Atlantic Books, 2010. 400 s. ISBN 978-1586489717).

Christian Wolmar patrí medzi uznávaných britských historikov dopravy a sám uvádza: „Väčšina autorov zaoberajúcich sa železnicami v súvislosti s vojnou, ktorých dosiaľ bolo a je pozoruhodne málo, sa sústreďuje hlavne na to, ako si železnice poradili s dodatočnými požiadavkami, ktoré na nich boli kladené počas vojenských konfliktov.“¹ Wolmar vo svojej práci obracia optiku a sleduje otázku, ako postupný rozvoj železníc viedol k zvyšovaniu rozsahu vedenia vojen a ako boli železnice čoraz „strategickejšie“ využívané vo vojenských operáciách. Zdôrazňuje pri tom hlavne úlohy tylového zabezpečenia (prísun zásob, vojenského materiálu), efektívneho transportu vojsk či odvozu ranených v špeciálnych lazaretných vlakoch. Odvrátenou stranou je odhalenie kľúčových problémov, ako napr. neustále napätie medzi vojenskými špičkami a vedením železníc, alebo nerespektovanie pravidiel riadenia železničnej premávky, čo často viedlo k preťaženiu a zrúteniu spojení.

Práca je zostavená v chronologickom slede a v rozsahu desiatich kapitol analyzuje úlohy, význam a problémy železníc a ich prevádzky od prvého železničného transportu britských vojsk vyslaných potlačiť nepokoje v Írsku, cez krymskú vojnu, občiansku vojnu v USA, prusko-rakúsku a prusko-francúzsku vojnu, búrsku vojnu, rusko-japonskú vojnu, obe svetové vojny (nezanedbajúc úlohu železníc v holokauste), končiac vojnou v Kórei a Vietname. Tento ex-

trémne široký časový rámec je však zvládnutý čisto, jasne a kompaktno, nakoľko autor sleduje výlučne dopravnú „železničnú linku“ problematiky, nezaťažujúc prácu prílišnými podrobnosťami z oblasti vojenských dejín.

Práca tak prináša kritický a zároveň originálny pohľad na železnicu ako na jeden z rozhodujúcich a kľúčových faktorov vedenia, resp. logistiky vojen, ktorý často rozhodoval o víťazstve alebo prehre zúčastnených strán konfliktu. Monografiu *Vlaky a války* autora Christiana Wolmara možno odporúčať nielen historikom dopravy a vojenským historikom, ale aj širšiemu okruhu záujemcov o danú problematiku.

Mikuláš Jančura
FF UPJŠ v Košiciach

ENGEMANN, IRIS. DIE SLOWAKISIERUNG BRATISLAVAS: UNIVERSITÄT, THEATER UND KULTUSGEMEINDEN 1918–1948. WIESBADEN : HARRASSOWITZ VERLAG, 2012. 288 S. ISBN 978-3-447-06640-2.

V roku 2012 vydalo vydavateľstvo Harrassowitz vo Wiesbadene monografiu Iris Engemannovej *Slovakizácia Bratislavy: univerzita, divadlo a náboženské obce v rokoch 1918 – 1948* v rámci publikačnej série *Štúdie sociálnych a hospodárskych dejín strednej a východnej Európy* (22). Hlavným predmetom záujmu berlínskej kunsthistoričky Iris Engemannovej sa stala snaha predstaviteľov (česko)slovenských politických, kultúrnych a náboženských elit o premenu národného charakteru hlavného mesta Slovenska Bratislavy. Autorka, aby dosiahla svoj cieľ vykresliť proces premeny Bratislavy z „neslovenského“ mesta na „slovenské“, sleduje v práci niekoľko metodologických línií: 1. diskurzívnu analýzu jednoznačného pripisovania, resp. nepripisovania slovacity Bratislave predstaviteľmi rôznych etnických skupín, 2. analýzu inštitucionálnych faktorov zabezpečujúcich nacionalizáciu mesta a 3. konceptualizáciu procesov nacionalizácie určitého mesta na príklade slovakizácie Bratislavy. Vzhľadom na šírku témy sa autorka rozhodla výskum obmedziť priestorovo i časovo. Proces slovakizácie Bratislavy demonštruje na príklade činnosti vybraných inštitúcií, ktoré považuje vzhľadom na ich úlohu v každodennom živote bratislav-

1 WOLMAR, C. *Vlaky aválky...*, s. 13.

ského obyvateľstva v tomto procese za kľúčové: mestské divadlo, univerzitu, rímskokatolícku, evanjelickú a židovskú neologickú náboženskú obec. Autorke pritom nešlo o syntézu dejín komplexnej činnosti uvedených inštitúcií, ale o zachytenie tých momentov, v ktorých dochádzalo k štrukturálnej premene ich národného charakteru. Časovo je práca obmedzená na dve rozhodujúce dekády slovakizácie Bratislavy, a teda na desaťročie po vzniku Československa 1918 – 1928 a po vyhlásení slovenskej autonómie 1938 – 1948. Vzniknutá medzera v historickom naratíve medzi rokmi 1928 – 1938 podľa autorky umožňuje diachrónne porovnanie oboch dotknutých období a lepšie zvýraznenie antagonizmu dvoch dominantných, vzájomne si konkurujúcich nacionalizačných stratégií (čechoslovakizácia verzus slovakizácia mesta).

V prvej kapitole autorka predstavuje konceptuálne rámce celého diela, terminologické vymedzenie pojmov „vlastníctvo“ a „privlastňovanie“, aplikované na prisvojovanie si mesta z právno-historického a psychologického hľadiska určitým národným spoločenstvom. Presne definuje vedecky sporné pojmy „národ“ a „nacionalizácia“, pričom zohľadňuje najnovšie teórie v štúdiách národa a nacionalizmu. Nasledujú metodické poznámky, prehľad historiografie Bratislavy, ako aj urbánnych štúdií stredovýchodnej Európy a použitých prameňov. Druhá kapitola predstavuje exkurz dejinami Bratislavy v rokoch 1918 – 1938 a 1938 – 1948 s ohľadom na jej politické postavenie v rámci štátnych útvarov, v ktorých sa nachádzala, demografiu a politiku pamäte v jej urbánnom priestore. Špeciálnu pozornosť venovala problematike česko-slovenského pomeru a teórii a praxi čechoslovakizmu, nakoľko tento problém má zásadný význam pre celkové výstupy celého diela. Kapitoly 3 – 5 analyzujú premenu národného charakteru mestskej univerzity, divadla a náboženských obcí (vonkajšie a vnútorné faktory, motívy, stratégie, aktéri). Proces slovakizácie jednotlivých inštitúcií mal rôznu podobu: od koexistencie inštitúcií rôznych etnických skupín (divadlo), cez postupné prisvojovanie si inštitúcie (rímskokatolícka cirkev), nahradenie „národne“ nevhodnej inštitúcie (Alžbetínska univerzita) po očistu od „národne“ nespohľadlivého elementu (odchod Čechov z Univerzity Komenského po roku 1938).

V závere autorka predstavila konceptuálne tézy k slovakizácii Bratislavy, v ktorých hodno-

tí výsledky jednotlivých konkurujúcich si koncepcií, vplyv najdôležitejších faktorov a úlohu jednotlivých popisovaných inštitúcií v tomto procese (v stručnosti): 1. nacionalizácia sa realizovala „vyvlastnením“ predchádzajúceho dominantného národa a potretím národne nejednoznačného etnického charakteru mesta (t. j. konceptu „trojjazyčnej Bratislavy“); 2. nešlo o jednoliaty a kontinuálny proces, ten sa rozvíjal v závislosti od na seba nadväzujúcich vnútroštátnych i zahraničnopolitických okolností; 3. každá etnická, resp. národná skupina prichádzala s pádnymi argumentmi vlastnej koncepcie etnického charakteru mesta, na ktoré bolo prihliadané v demokratických podmienkach prvej ČSR; 4. rýchlosť a rozsah nacionalizácie jednotlivých inštitúcií závisel od dôležitosti inštitúcie v celoštátnom meradle; 5. inštitúcie neboli iba cieľmi, ale nástrojmi slovakizácie, a to nielen na mestskej, ale na celokrajinskej úrovni.

Iris Engemannová publikovaním tohto diela zásadným spôsobom prispela k objasneniu etnonacionálnej transformácie hlavného mesta Slovenska v prvej polovici 20. storočia. Predložené dielo, ktoré v každom ohľade spĺňa štandardy erudovanej monografie modernej európskej historiografie (zohľadnenie najnovších historiografických a iných spoločenskovedných konceptuálnych rámcov, transnacionálny prístup, pluralita metodologických perspektív či použitie množstva primárnych i sekundárnych prameňov v slovenčine, češtine, nemčine, maďarčine i angličtine), síce uvedenú problematiku nevyčerpáva, ale predstavuje „učebnicu“, ktorej by sa mali pridržovať prípadní záujemcovia o spracovanie inštitucionálnej etnonacionálnej transformácie stredo európskych urbánnych centier.

Ondrej Ficeri
Spoločenskovedný ústav SAV

ZEMON DAVISOVÁ, NATALIE. ŽENY NA OKRAJI.
PRAHA : ARGO, 2013. 322 S. ISBN 978-80-257-0930-6.

Kniha Natalie Zemon Davisovej *Ženy na okraji* z edície vydavateľstva Argo *Každodenný život* mapuje osudy troch žien – protestantky, židovky a katolíčky, pochádzajúcich a žijúcich vo Francúzsku a Nemecku v 17. storočí. Tieto ženy boli na svoju dobu výnimočné, hoci ony

samy seba za také nepovažovali. Spoločným pre všetky tri bolo meštianske prostredie, z ktorého pochádzali. Názov knihy odkazuje na to, že život týchto žien nebol celkom v súlade s normami vtedajšej spoločnosti, aj keď nie v negatívnom zmysle.

Prvá z hrdiniek, židovka Glikl Bas Juda Leib (známa aj ako Gluckel von Hameln či Gluckel z Hamelnu) je pozoruhodná predovšetkým tým, že svoje životné peripetie opisala vo svojich siedmich knihách pamätí. V jej pamätiach sa prelínajú skutočnosti z jej života, tradičné židovské príbehy s poučením s citátmi zo Starého zákona. Podala v nich aj stručné dejiny aškenázkych židov v 16. storočí. Opis života tejto ženy začína v časti s podtitulom *Spor s Bohom* a sám osebe by bol námetom na príbeh. Narodila sa v Hamburgu niekedy v rokoch 1646/1647, ako štrnásťročná uzavrela svoje prvé manželstvo s obchodníkom Jozefom Goldschmidtom. Žili v Hamburgu, mali spolu štrnásť detí, z ktorých dvanásť prežilo. Glikl opisala toto obdobie svojho života ako veľmi šťastné, s bolestnými udalosťami v podobe smrti dvoch detí a napokon v roku 1689 aj manžela. Jej manžel obchodoval so zlatom a ona mu s vedením obchodu pomáhala a viedla evidenciu. Po jeho smrti sa musela postaviť na vlastné nohy a po skromných začiatkoch, keď si otvorila obchod na výrobu pančúch (po vyplatení manželových dlhov jej takmer nič z majetku neostalo), sa jej veľmi úspešne podarilo zaradiť medzi významných nemeckých obchodníkov s drahými kovmi.

Keďže Glikl za obchodmi často cestovala, dostávala aj nové ponuky na sobáš. V roku 1699 sa znovu vydala za Hirše Levyho, bohatého obchodníka z Mét. Situácia vo Francúzsku bola priaznivá pre židov, avšak už o rok neskôr sa situácia otočila a dopady týchto politických zmien pocítila aj Glikl a jej nová rodina. Levy zbankrotoval a Glikl sa znovu pustila do budovania siete obchodných vzťahov a opäť sa presadila ako obchodníčka – v tomto prípade predovšetkým s drahokamami. Zomrela v roku 1724 v Métach.

Pamäte začala písať po smrti svojho prvého manžela, pričom ich postupne dopĺňala – napísala ich v priebehu tridsiatich rokov. Glikl sa dostalo štandardného vzdelania pre ženy v tej dobe, navštevovala náboženskú školu, čítala hebrejské spisy určené ženám a literatúru, bez ktorej sa nezaobišla pri vedení obchodu. Pamäte mapujú nielen jej život, ale i dejiny židovských komunit v nemeckých a francúzskych mestách, do ktorých cestovala za obchodom, moralistic-

ké príbehy a poučenia, zachytávajú aj osudy jej širokého príbuzenstva. Posledný záznam je datovaný rokom 1719. Je pozoruhodné, že autorka zachytila okrem vonkajších skutočností aj vlastné vnútorné monológy, vyrovnávanie sa s negatívnymi skutočnosťami či vlastné videnie okolitého sveta.

Druhá kapitola knihy s podtitulom *Nové svety* opisuje život Francúzky Márie Guyartovej (ako rehoľníčka známa pod menom Mária od Vtelenia), ktorá ako jedna z prvých žien založila uršulínsky kláštor a dievčenskú školu v Severnej Amerike. Zároveň bola považovaná za prvú ženu – misionárku v Kanade. Mária svoj život pôvodne nechcela opisovať, spravila tak až na žiadosť svojho syna Clauda, benediktína, ktorý zároveň jej životopis korigoval, aby bol v súlade s dobovými predstavami o ženskej zbožnosti. Zachovala sa aj jej korešpondencia či už so synom, alebo s inými ľuďmi z jej širšieho okolia, kde opisuje svoj život v Kanade a spôsoby christianizácie Indiánov. Životopis bol vydaný až po jej smrti v roku 1677. Mária sa narodila v roku 1599 v Tours v jednoduchej meštianskej rodine (jej otec bol pekárom), ale ako sedemnáročná uzavrela manželstvo s Claudom Martinom, bohatým hodvábnikom, členom najbohatšieho cechu v meste. O dva roky neskôr ovdovela, jej syn Claude mal rok. Po smrti manžela prišla v sporoch s rodinou o celý majetok. Utiahla sa so synom k sestre Klaudivi Guartovej a pomáhala jej viesť domácnosť (švager ako špediter bol často mimo domu), ale ďalšie ponuky na sobáš odmietala. Začali sa prejavovať jej sklony k intenzívnemu náboženskému životu, askéze a čítaniu náboženskej literatúry (napr. spisy Terézie z Avily) i popri každodennej práci. I ona sama mala najmä v období medzi dvadsiatym a tridsiatym rokom života mystické zážitky, ktoré opisuje vo svojom životopise.

V roku 1631 vstúpila Mária do kláštora uršulínok v Tours. Syn Claude zostal vo výchove jej sestry Klaudivie. V uvedenom období už uršulínky prijímali novicky z rozličných spoločenských vrstiev. Po príchode do kláštora sa jej dostalo dôkladnejšieho vzdelania v katechizme, Biblii i cirkevných dejinách. Túžila po misionárskej činnosti v Kanade, kde v tom čase už existovali misie jezuitov. V roku 1639 sa vydala loďou do Québecu. V tom čase tam ešte nebola vybudovaná cirkevná organizácia, farnosť vznikla až v roku 1650, biskupstvo bolo založené až v roku 1674. Mária sa podieľala veľkou mierou na organizácii cirkevného živo-

ta, nielen na šírení kresťanstva, ale aj na vybudovaní (a znovuvybudovaní po požiari v roku 1660) uršulínskeho kláštora a školy pre indiánske dievčatá. Stala sa predstavenou kláštora a vypracovala aj regulu, ktorou sa rehoľníčky, v nie celkom štandardných podmienkach Nového sveta, mali riadiť. Mária vo svojich listoch opisuje nielen život a zvyky tamajších kmeňov (Huróni, Irokézi a iní), ale v súvislosti s výučbou dievčat sa naučila z nutnosti aj niekoľko indiánskych jazykov a vypracovala náboženské alebo náučné spisy (európska kultúra, etiketa, zvyklosti) v týchto jazykoch. Zomrela v roku 1672. Pre svoje povahové vlastnosti i intelektuálne schopnosti bola nazývaná aj kritickými súčasníkmi „apoštolskou ženou“.

Záverčná časť s knihy s názvom *Premeny* opisuje život Márie Sybilly Merianovej (1647 – 1717), maliarky a entomologičky pochádzajúcej z Frankfurtu nad Mohanom. Narodila sa v umeleckej protestantskej rodine, kde jej nadanie všestranne podporovali. Ako osemnásťročná sa vydala za maliara Johanna Graffa a pár s dvomi dcérami žil striedavo vo Frankfurtu a Norimbergu. Mária Sibylla Merianová mala ako uznávaná maliarka svoj okruh žiačok z meštianskych rodín, ale ona – na rozdiel od svojich súčasníčok – nezostala len pri zobrazovaní prírody a ilustrácií knižných publikácií. Pozorovala, detailne kreslila a písomne zaznamenávala život hmyzu, najmä životný proces motýľov. V rokoch 1679 – 1683 vyšli dva diely jej najvýznamnejšej knihy *Húsenice alebo Podivuhodné premeny húseníc...* (odtiaľ aj názov kapitoly *Premeny*) o živote motýľov. V roku 1674 opustila aj s obomi dcérami manžela a stala členkou komunity labadistov (ktorá bola založená v súvislosti s prísnyim chápaním pietistickej zbožnosti). Jej manžel neskôr uzatvoril nové manželstvo. V roku 1690 z nejasných pohnutí labadistov opustila a odišla s dcérami do Amsterdamu.

V roku 1699 sa rozhodla v sprievode svojej dcéry Dorothy podniknúť výskumnú cestu do vtedajšej holandskej kolónie – Surinamu. Jej cieľom bolo pozorovať život a maliarsky zachytiť exotické druhy motýľov. Do Európy sa vrátila v roku 1701 a okrem prírodovedných poznatkov priniesla aj vedomosti o spoločenských štruktú-

rach domorodcov a informovala verejnosť o neľudských životných podmienkach otrokov na cukrových plantážach. V roku 1704 vyšla jej kniha, ktorá bola výsledkom výskumnej cesty – *Premeny surinamského hmyzu*, v čase vydania vysoko cenená odbornou verejnosťou. Jej dielu však bola vyčítaná nesystematickosť, pretože – ako sa sama vyjadřila – išlo jej len o zachytenie životného procesu motýľov, nie o ich klasifikáciu.

Ženy na okraji ponúkajú životné príbehy troch nevhedných žien, ktoré sa svojimi činmi i zmýšľaním vymykali dobovému poňatiu o úlohách a možnostiach žien v spoločnosti. V živote každej z nich hralo veľkú úlohu náboženstvo a istý bod konverzie (u Glika po smrti manžela, u Márie od Vtelenia mystické zážitky a vstup do kláštora a u Márie Sibylly čas strávený v komunite labadistov). Všetky v rámci procesu istej vnútornej obnovy ostávali v súlade s dobovými predstavami predovšetkým dobrými matkami, okrem toho posilnili a rozvinuli svoje osobnostné predpoklady a tak mohli vytvoriť diela, ktoré ich presahovali a vzbudzovali obdiv nielen u súčasníkov.

Katarína Matavová

KLEINOVÁ, JANA (ED.). VĚDA A TECHNIKA V ČESKÝCH ZEMÍCH MEZI SVĚTOVÝMI VÁLKAMI. PRAHA: NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM, 2014. 430 S. ISBN 978-80-7037-245-6.

Zborník *Věda a technika v českých zemích mezi světovými válkami* je recenzovaným výstupom z rovnomennej konferencie, ktorú v rámci svojho už tradičného seriálu zorganizovalo Národné technické múzeum v Prahe (ďalej NTM) v spolupráci so Spoločnosťou pre dejiny vied a techniky ČR v dňoch 1. a 2. 10. 2013 na pôde NTM.¹

Publikácia obsahuje 31 štúdií rozdelených do tematických blokov, ktoré mapujú pomerne široký výskumný rámec od vedy a výskumu² cez priemysel, dopravu, legislatívu, vysoké školstvo, vojenskú techniku alebo pamiatkovú starostlivosť. Uvedené témy, resp. ich čiastočné aspekty, tvorili v kontexte „veľkých dejín“

1 O konferencii pozri: JANČURA, Mikuláš. Věda a technika v českých zemích mezi světovými válkami, Praha 1. – 2. október 2013. In: *Mesto a dejiny*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 95-99.

2 Prírodné vedy a farmácia, medicína, optika, technické inžinierstvo, architektúra.

prvej ČSR dlhší čas skôr výskumnú perifériu. Preto možno pozitívne hodnotiť fakt, že ich viac či menej okrajový charakter nebráni tomu, aby sa postupne dostávali do centra pozornosti bádateľov. Autorský kolektív zložený z vedeckých pracovníkov z českých a slovenských inštitúcií prináša tak originálne a zväčša nové poznatky podložené solídnym výskumom archívneho a pramenného materiálu.

Zo širokého tematického rozsahu štúdií možno osobitne venovať pozornosť napr. príspevku PhDr. Jakuba Kunerta z Českej národnej banky s názvom *Archivní fond Živnostenské banky jako pramen pro studium dějin českého a československého průmyslu*, ktorý bol zaradený do bloku *Technika a společnost*. Samotný príspevok je rozčlenený na niekoľko častí, ktoré akcentujú nielen obsah a výskumné využitie daného archívneho fondu, ale zároveň poskytujú náhľad do fungovania banky ako „významnej iniciátorky vzniku a rozvoja priemyselných spoločností“. Autor na príklade Živnostenskej banky zároveň načrtáva vzťah bankovej inštitúcie k priemyselnej klientele alebo úlohu samotného úveru v oblasti rozvoja priemyslu a podnikania. Štúdia Jakuba Kunerta je tak prínosná z viacerých hľadísk. Poukazuje na úlohu bánk a bankového systému v rámci rozvoja priemyslu a podnikania v ČSR, poskytuje náhľad do rôznych interných procesov a úkonov banky, ako je napríklad schvaľovací proces úverov, a v neposlednom rade približuje vnútornú štruktúru a obsah samotného archívneho fondu Živnostenskej banky pre výskumné účely.

V rámci rovnakého bloku možno priblížiť tiež štúdie prof. PhDr. Ivana Jakubeca, CSc., z Ústavu hospodárskych a sociálnych dejín FF UK, Praha a autorskej dvojice PhDr. Ludovíta Hallona, CSc., a Mgr. Miroslava Sabola, PhD., z Historického ústavu SAV v Bratislave. Príspevok Ivana Jakubeca (*Celní úlevy jako faktor zvyšování technické úrovně československého hospodářství?*) vychádza z vykreslenia colnej legislatívy pred vznikom ČSR a jej konštituovania po roku 1918. Autor osobitne poukazuje na fakt, že prioritou colnej politiky ČSR bola v prvých rokoch existencie štátu a utvárania jeho hospodárstva ochrana domáceho trhu. Import tovarov, ktoré boli označované ako luxusné (ako napr. automobily či iný „neštandardný“ tovar), bol zaťažovaný vysokými colnými prírážkami. Napriek tomu sa v danom období postupne objavovali rôzne výnimky a zľavy, ktoré sa vzťahovali hlavne na „jedinečné a špeciálne technické

a priemyselné zariadenia a nástroje“. Podľa autora išlo predovšetkým o tie, ktoré sa v ČSR nevyrábali, alebo o tie, o ktoré mali československé priemyselné podniky licenčný záujem. Konkrétne išlo o rôzne druhy strojov a prístrojov, ako napr. parné kotly alebo parné a textilné stroje. Ďalej išlo o rôzne prístroje z dreva a kovu, o traktory a motorové pluhy a niektoré elektronické stroje a zariadenia. Osobitne však autor vyzdvihuje príklad traktorov, keďže boli v ČSR nielen vyrábané, ale aj z republiky vyvážané. Jedna z nosných autorových otázok tak znie, prečo sa dovážalo. Zdôvodňuje to tendenciou zlepšovať a rozširovať paletu strojového parku. Ďalej však naznačuje vyplývajúci prospech nie len pre dovážajúce firmy, ale aj pre domácich obchodníkov. V závere autor síce pripúšťa, že zavádzanie colných výnimiek a zliav je „osobitným potvrdením industrializácie poľnohospodárstva“, zároveň však kladie provokatívne otázky, ktoré relativizujú opodstatnenie prístupu colnej politiky štátu. „Bola domáca strojom výroba zaostalá aj napriek colnej podpore? Bol domáci priemysel natoľko zaostalý, že bolo potrebné ho sústavne ekonomicky chrániť a podporovať? Boli zľavy výhodné pre podnikateľov a fabrikantov, pretože nemuseli investovať do vlastného vývoja a mohli nakupovať už hotové moderné stroje s výraznou zľavou?“ Štúdia Ivana Jakubeca tým poskytuje originálny a kritický pohľad na zákulisie hospodárstva a colnej politiky 1. ČSR.

Štúdia Ludovíta Hallona a Miroslava Sabola s názvom *Významné priemyselné odvetvia na Slovensku a ich modernizácia výroby v medzivojnovom období* mapuje kľúčové otázky týkajúce sa možnosti a limitov modernizácie slovenskej priemyselnej základne v úzkom prepojení na slovenský, ale aj celoštátny hospodársky kontext. V jej úvodnej časti autori sumarizujú priemyselné odvetvia, ktoré pripadli Slovensku ako „dedičstvo“ po rozpade habsburskej monarchie. Osobitne akcentujú fakt, že po vzniku ČSR sa Slovensko dostalo do bezprostredného kontaktu s priemyselne najvyspelejšou časťou bývalej monarchie, čo predznačilo dlhodobu disproporčnú a nesúrodý vývoj priemyslu a hospodárstva. Všeobecne prijímané tvrdenia o priemyselne zaostalom Slovensku však autori relativizujú pohľadom na vzťah štátnej ekonomiky k priemyslu na Slovensku, ktorý bol z väčšej miery pasívny. Modernizácia priemyslu na území medzivojnového Slovenska sa prejavovala protichodne, a to rozvojom perspektívnych

odvetví na jednej strane a na druhej strane stagnáciou v odvetviach, ktoré boli postihnuté stratou tradičných odbytkov a kapitálových zdrojov. Napriek rôznym zvratom či čiastkovým krízam, ktoré modernizáciu slovenského priemyslu v sledovanom období limitovali, sa však objavili priemyselné odvetvia, ktoré charakterizoval pozitívny vývojový trend. Podľa autorov „kopíroval charakteristické znaky svetového vývoja modernizácie“. Išlo napr. o textilnú výrobu, gumársky priemysel, priemysel káblov a izolantov alebo petrochémiu. Autori upozorňujú, že modernizácia menovaných odvetví nastúpila minimálne rovnako intenzívne ako v priemysle českých krajín. Záverom však konštatujú, že napriek čiastkovým pozitívnym vývojovým tendenciám sa v medzivojnovom období na Slovensku položil len základ, resp. predpoklady pre zmeny v štruktúre slovenského priemyslu v neskorších obdobiach.

Okrem bližšie predstavených príspevkov obsahuje blok *Technika a spoločnosť* aj vstupy týkajúce sa fungovania patentového úradu 1. ČSR, kartelov v československom hospodárstve či ekonomického vysokého školstva.³

V bloku s názvom *Prírodné vedy, farmácie a lekárství* poskytuje päť štúdií pohľad na úroveň fyziky a chémie v ČSR a na vybrané osobnosti farmaceutického priemyslu a lekárstva. Pohľad na osobnosť chemika a farmaceuta PhDr. MUDr. Jana Bečky sprostredkuje príspevok autorského tímu MVDr. Pavla Brauneru, PhD., z Ústavu cizích jazykú a dejín veterinárneho lekárství, VFU Brno, Mgr. Evy Zatloukovej z Oddelenia správy dokumentov archívu, VFU Brno a PharmDr. Martiny Lysej, PhD., z nemocničnej lekárne Všeobecnej fakultnej nemocnice v Prahe. Osobnosti MUDr. Ivana Stodolu a jeho činnosti v oblasti prevencie a liečby tuberkulózy sa venuje príspevok PhDr. Anny Falisovej, CSc., z Historického ústavu SAV v Bra-

tislave a doc. PhDr. Evy Morovicovej, PhD., MPH., z Lekárskej fakulty UK v Bratislave.

Priblížiť možno aj vybrané príspevky z bloku *Průmyslová výroba a stavebnictví*, v rámci ktorého je v práci publikovaných osem štúdií so zameraním na rôzne priemyselné firmy, ale aj osobnosti a ich prínos v danej oblasti.⁴ Osobitne možno venovať pozornosť príspevku s názvom *Stavebná firma Ing. Karla Skorkovského a rozvoj železobetónového staviteľstva na Slovensku v medzivojnovom období* od autorky PhDr. Kataríny Haberlandovej z Ústavu stavebníctva a architektúry SAV v Bratislave. Stavebníctvo a osobitne rozvoj urbanizácie patrí ku odvetviám, ktoré si na Slovensku po roku 1918 vyžadovali zásadné inovácie v duchu rôznych modernistických konceptov a tendencií. Technológia železobetónových stavieb bola v priestore českých krajín a Slovenska v tomto období pomerne unikátnou a modernou. Ako prvú stavbu tohto typu na území budúcej ČSR identifikuje autorka továrňu firmy *Praga* v Prahe-Libni z roku 1916. V priebehu roka 1919 prichádzala na Slovensko generácia mladých architektov prevažne z českého prostredia, ktorá si kládla za úlohu vytvoriť „predovšetkým v Bratislave zásadné mestotvorné koncepty, ktoré mali toto mesto povýšiť na pozíciu hlavnej metropoly slovenskej časti novej republiky“. Príspevok Kataríny Haberlandovej sa sústreďuje na príklad konkrétnej stavebnej firmy, činnjej na Slovensku v medzivojnovom období, a aplikáciu moderných technicko-staviteľských, ale aj urbanistických prvkov do architektonickej štruktúry Bratislavy. Okrem zdokumentovania pôsobenia tejto firmy, ktoré vykresľuje na príkladoch konkrétnych budov v Bratislave, tak autorka zároveň poskytuje pohľad na celkový rozvoj stavebníctva a urbanizmu na Slovensku v danom období v duchu už spomenutých modernistických konceptov. Ako príklady používa „Sklad č. 7“ v bratislav-

3 *Prvorepublikový patentní úřad* – Mgr. David Hubený (NTM Praha); *Kartel jako nátlakový prostředek v hospodářském životě na příkladu ČKD a Škodových závodů v letech 1933 – 1938* – Mgr. Jaroslav Jelínek (NTM Praha); *Vysoká škola ekonomická v Praze jako pokračovatelka Vysoké školy obchodní ČVUT* – doc. PhDr. František Stellner, Ph.D. (Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích).

4 *Konrád Hurban a Erich Roučka – významné osobnosti moravské meziválečné vědy a průmyslu* – PhDr. Naděžda Urbánková, Mgr. Pavla Stöhrová (Technické muzeum v Brně); *Dr. mont. h. c. Ing. Eduard Šebela* – Mgr. Mariana Stonišová (Katedra společenských věd VŠB-TU Ostrava); *Životní příběh Karla Ortha* – PhDr. Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích); *Friedrich Leopold Popper (1866-1941) a jeho obuvnický podnik v Chrudimi* – PhDr. Miloš Hořejš (NTM Praha); *Srb a štys, továrna pro přesnou mechaniku a optiku* – Ing. Antonín Švejda (NTM Praha); *Sonda do historie brněnské firmy SVET a její výrobky ve sbírkovém fondu Technického muzea v Brně* – Mgr. Hana Bartošová (Technické muzeum v Brně).

skom zimnom prístavisku z 20. rokov, „Herecký dom“ na súčasnej Klemensovej ulici z rovnakého obdobia a obytné činžovné domy na súčasnom Jakubovom námestí a v štvrti „Na valech“ (terajšia Šancová ulica). Obe stavby pochádzajú taktiež z 20. a 30. rokov 20. storočia. Štúdia Kataríny Haberlandovej je preto prínosná nielen z hľadiska dejín architektúry a techniky stavebníctva, ale aj z hľadiska dejín urbanizmu.

V rámci rovnakého bloku bol publikovaný aj príspevok PhDr. Petry Mertovej, PhD., z Technického múzea v Brne. Štúdia s názvom *Stručný prehľad výroby brněnských textilních firem mezi lety 1925 – 1939*, približuje Brno ako výrazné a významné textilné centrum. Autorka kladie do ostrého kontrastu súčasný stav, v rámci ktorého funguje v Brne len necelá štvrtina pôvodného množstva textilných firiem, so stavom pred rokom 1918 a počas medzivojnového obdobia. Pred rokom 1918 pôsobilo v Brne a jeho okolí niekoľko desiatok rôznych textilných firiem. Osobitne zdôrazňuje, že po vzniku ČSR sa v dôsledku nostrifikačného procesu priemyslu a konkurencie množstvo firiem presunulo mimo hranice štátu. Napriek tomu však v medzivojnovom období v Brne pôsobilo cca 25 textilných firiem. Samotný textilný priemysel zostal pre Brno významným výrobným odvetvím počas celej doby existencie medzivojnovkej republiky. Autorka zdôrazňuje fakt, že tieto firmy sa nesnažili vyrábať výlučne len pre potreby domácich zákazníkov, ale časť ich produkcie smerovala na export, pričom ich výroba sa realizovala v súlade s diktujúcimi módnymi trendmi prichádzajúcich hlavne z francúzskeho a anglického prostredia. V rámci vytyčeného časového horizontu rokov 1925 – 1939 autorka v ďalších častiach štúdie dokumentuje na konkrétnych príkladoch výrobný sortiment vybraných firiem. Ten zahŕňala široká paleta dámskej, pánskej, ale aj detskej konfekcie, čo autorka dopĺňa pomerne rozsiahlymi vzorkovníkmi používaných materiálov. Príspevok tak prináša pohľad do menej známej oblasti textilného a módného priemyslu v Brne v medzivojnovom období.

V rámci bloku venovaného doprave je v práci publikovaných sedem štúdií, ktoré zastrešujú témy od cestnej po leteckú dopravu.⁵ Viac môže-

me povedať o príspevkoch doc. PhDr. et JUDr. Jana Štemberka, PhD., z Katedry spoločenských vied Vysoké školy obchodní v Prahe, alebo Mgr. Arnošta Nezmeškala z NTM v Prahe. Slovenské prostredie danej problematiky približuje príspevok Mgr. Mikuláša Jančuru, PhD., z Katedry histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach.

Štúdia Jana Štemberka s názvom *Technické novinky v československé dopravní legislativě* vychádza z konštatovania, že technický objav predchádza spoločenskej potrebe jeho právnej regulácie. Autor osobitne zdôrazňuje, že treba zohľadniť pluralitu a intenzitu technického pokroku v doprave a jeho široký dopad do právnej oblasti. Inými slovami, technický pokrok v oblasti dopravy sa rozvíjal rýchlejšie, ako sa mu stihala prispôbovať legislatíva. Toto tvrdenie dokladá aj faktom, že až do začiatku 20. rokov platil v rámci právnej regulácie dopravy oficiálny legislatívny dualizmus medzi českými krajinami a Slovenskom. Neoficiálne sa ho úrady snažili odstrániť počas celého medzivojnového obdobia. Pohľad na samotný technický rozvoj regulácie dopravy ilustruje autor na príklade rôznych inovácií v oblasti cestnej a železničnej dopravy, ktoré hlavne v medzivojnovom Československu medzi sebou zvädzali pomerne ostrý konkurenčný boj. V oboch prípadoch autor predostiera základné legislatívne podmienky v podobe rôznych zákonných opatrení, ako napr. založenie Úradu pre správu dopravy zák. č. 2/1918 zb., zák. č. 116/1927 zb. o „Silničnom fonde“, „Malý autozákon“ č. 124/1931 zb. alebo zákonné opatrenie dotýkajúce sa vzťahu cestnej a železničnej dopravy (č. 198/1932 zb. a č. 77/1935 zb. „O doprave motorovými vozidlami“). Osobitnú pozornosť venuje zavádzaniu technických inovácií, ako boli napr. unifikované dopravné značenie, svetelná signalizácia na križovatkách a železničných prieseciach, rampové zabezpečovacie zariadenia železničných priesecí a pod. Na záver príspevku autor konštatuje, že pre obidve dopravné odvetvia (cesta, železnica) je charakteristické, že potreba nových kodifikácií bola nutná, nakoľko dovtedajšia legislatíva vychádzala z opatrení z obdobia nástupu týchto dopravných prostriedkov.

5 *Typové schvaľovanie motorových vozidiel, história jeho zavedenia a uplatňovania v habsburskej monarchii av ČSR* – Ing. Juraj Cajchan; *Cesta do ls sur Tille* – Ing. Karel Zeithammer, CSc.; *90 let automobilu DISK, aneb od strastiplných počátků ksériové výrobě automobilů značky „Z“* – Mgr. Sylvie Zourharová Dyková (Technické muzeum v Brně); *Hillson Praga. Jediný československý letoun vyráběný vlicenci ve Velké Británii* – Michal Plavec (NTM Praha).

„Príprava nových kodifikácií prebiehala mnoho rokov a premietali sa do nej nie len politické rozpory, ale aj medzinárodné jednanía a záväzky, ktoré na seba štát preberal. (...) Cieľom zákonodarcu tak malo byť prijatie moderného (nadčasového) predpisu, ktorý by s rýchlym technologickým pokrokom mohol udržať krok.“ Štúdiá Jana Štemberka tak ponúka pohľad na pomerne neznámu a okrajovú tému dejín dopravy v Československu.

Arnošt Nezmeškal prináša vo svojej štúdii s názvom *George Wiliam Patchett* pohľad na pôsobenie a význam „tieňovej“ (a zároveň kľúčovej) osobnosti technického vývoja motocyklov značky JAWA. George W. Patchett je osobnosť, ktorá aj napriek značnému významu pre technický rozvoj motocyklov a osobitne pre rozvoj motocyklovej výroby v ČSR, nie je dosiaľ v historiografii náležite spracovaná. Problémom pre domácich bádateľov je aj dôsledná „čistka“ podnikového archívu JAWA, v rámci ktorého sa o pôsobení Patchetta zachovali len fragmenty. Tento fakt vníma autor ako najvýraznejšie negatívum a ako cieľ príspevku si kladie zhromaždiť základné známe údaje o spomínanej osobnosti, ktoré majú slúžiť ako báza pre plánovanú monografiu. G. W. Patchett bol britským motocyklovým pretekárom a konštruktérom. Spôsob, akým sa dostal k motocyklom, je však neznámy. Vystriedal niekoľko zamestnávateľov po celej Európe (napr. motocyklové firmy *Brough Superior* a *McEvoy* alebo zbrojovka *Fabrique national* v belgickom meste Herstal, ktorá vyrábala aj úspešné motocykle značky FN). Pracoval ako skúšobný jazdec a konštruktér. Koncom roka 1930 sa presťahoval do Prahy, kde prijal pracovnú ponuku Františka Janečka (resp. „junior šéfa“ Karla F. Janečka), ktorý prevádzkoval zbrojovku. Firma F. Janečka hľadala možnosti, ako rozšíriť výrobný sortiment. Za týmto účelom zakúpila licenciu na výrobu motocyklov značky *Wanderer* (JAWA: Janeček-Wanderer). Tieto motocykle boli však úplným „predajným neúspechom a celá investícia sa ukázala napokon ako neľukratívna“. G. W. Patchett mal teda nastúpiť do funkcie šéfa osobitnej výrobnjej sekcie, ale zároveň do funkcie konštruktéra nových motocyklov. G. W. Patchett tak stál za konštrukciou legendárnych motocyklov JAWA 175, 250, 350

SV a OHV a 500 OHV. Autor však upozorňuje, že to bola práve JAWA 175, ktorá radikálne zmenila podmienky na domácom motocyklovom trhu. „V druhej polovici 30. rokov bolo viac ako 90 % nových registrovaných motocyklov domácej výroby, pričom väčšina z nich bola Patchetovej konštrukcie.“ Autor osobitne vyzdvihuje len podmienené pôsobenie Patchetta v ČSR. Preňho ako pre cudzinca musel zamestnávateľ každoročne žiadať predĺženie pracovného povolenia a zároveň pracovnej zmluvy. G. W. Patchett zotrval v ČSR až do nacistickej okupácie. Počas vojny pôsobil vo Veľkej Británii, kde sa venoval vývoju zbraní. Prototyp jeho samopalu sa pod názvom *Sterling* dostal do sériovej výroby v povojnovom období. Arnošt Nezmeškal tak prináša pohľad na dosiaľ dôsledne nespracovanú a zároveň svojím spôsobom kontroverznú postavu vo vývoji domácej motocyklovej výroby, ktorej pôsobenie a význam boli hlavne v období po roku 1948 odsúvané do úzadia.

Pohľad na dosiaľ len okrajovo spracované cestnú dopravu na Slovensku ponúka príspevok Mikuláša Jančuru s názvom *Rozvoj sektoru služieb pro motoristy na území Slovenska v meziválečném období*. Rozvoj sektora služieb pre motoristov autor kladie do súvisu so súbežným rozvojom súkromnej automobilovej a motocyklovej dopravy na Slovensku. Tá, aj napriek neuspokojivým číslam v porovnaní s českými krajinami, zaznamenávala pozitívny vývojový trend. Zároveň možno tento sektor vnímať ako moderný druh podnikania a osobitný hospodársky predpoklad rozvoja motorizmu v krajine. Za základné služby pre motoristov sa v príspevku považuje rozvoj automobilového predaja, servisného zabezpečenia a čerpacích staníc pohonných látok. V súvislosti s celkovým rozvojom motorizmu v ČSR na Slovensko v druhej polovici 20. rokov a v 30. rokoch expandovalo množstvo domácich aj zahraničných automobilových a motocyklových značiek zastúpených autorizovanými, ale aj súkromnými predajcami. Obdobný trend zaznamenalo aj zakladanie autorizovaných a súkromných servisných pracovísk a tiež značkových čerpacích staníc.

Súčasťou bloku venovanému pamiatkovej starostlivosti sú dve štúdie.⁶ Komplexný pohľad na problematiku pamiatkovej starostlivosti v prvej ČSR poskytuje štúdiá PhDr. Mareka

6 *Komíny srezvoáry, aneb unikátní technické stavby* – Ing. Martin Vonka, PhD. (Fakulta stavební, ČVUT Praha), Ing. Robert Kořínek, PhD. (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, Praha).

Krejčího z Center for Art Studies v Prahe s názvom *Možnosti a limity meziválečné památkové péče*. Autor v príspevku približuje potrebu vymedzenia legislatívy vo vzťahu k pamiatkovej starostlivosti ako relatívne moderného fenoménu uchovávanania kultúrneho dedičstva a stavebných pamiatok. Tento proces sa začal už v decembri 1918, kedy bol podaný návrh na organizáciu úradnej ochrany pamiatok v novom československom štáte. Legislatívny dualizmus medzi českými krajinami a Slovenskom sa prejavil aj v tejto oblasti. Na Slovensku platil uhorský zákon č. 33 z roku 1881 o ochrane pamiatok, ktorý bol implementovaný do štruktúr československej legislatívy s obmedzenou platnosťou pre územie Slovenska. To bol základ pre vznik Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku, do ktorého vedenia bol menovaný architekt Dušan Jurkovič. Po zrušení Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska v roku 1928 bola v rámci unifikácie legislatívy vytýčená cesta k „univerzálnemu“ pamiatkovému zákonu s celoštátnou platnosťou. Sám autor toto smerovanie s určitou dávkou ironie nazval „čakanie na pamiatkový zákon“. Autor štúdie tiež poukazuje na množstvo problémov, ktorým musela pamiatková starostlivosť v ČSR čeliť. Išlo hlavne o pomerne vlažný vzťah štátnej politiky, nedostatočné financovanie, nedostatočnú per-

sonálnu základňu či rôzne rozpory vedené vo vnútri, ale aj navonok s obcou architektov a staviteľov (napr. sporná otázka modernej architektonickej tvorby v historickom prostredí a iné.). Štúdia Mareka Krejčího je prínosná z niekoľkých hľadísk. Poskytuje pohľad do relatívne neznámej a dosiaľ komplexne nespracovanej problematiky a zároveň odhaľuje pomerne zdržanlivý vzťah štátnej politiky k inštitucionalizácii ochrany kultúrneho dedičstva v republike.

Záverečný blok publikácie s názvom *Vojenská technika a vojenské zdravotníctví* obsahuje tri štúdie, ktoré sa venujú československej výrobe pásových delostreleckých ťahačov, systému výstavby československých kasární a taktike vojenskému zdravotníctvu, jeho etablovaníu, vývoju a popredným osobnosťami.⁷

Organizátori konferencie z roku 2013 si kládli za cieľ priniesť v rámci sledovaného obdobia nové poznatky z oblasti vedy, techniky a priemyslu, ktoré podobne ako spoločnosť, ekonomika či hospodárstvo mladého štátu prešli dynamickým vývojom, ktorý sa však nevyhol rôznym zvratom ani krízovým obdobiam. Na záver možno povedať, že stanovený cieľ sa im podarilo naplniť a i vďaka fundovaným príspevkom autorského kolektívu ho v plnom rozsahu pretavili aj do publikovanej práce *Věda a technika v českých zemích mezi světovými válkami*.

Mikuláš Jančura
FF UPJŠ v Košiciach

7 *Pásové dělostřelecké tahače československých výrobců* – PhDr. Ivo Pejčoch, PhD. (Vojenský historický ústav, Praha); *Kasárna československé armády ve třicátých letech asystém jejich výstavby na příkladu vybraných měst* – Mgr. Lukáš Kopecký (Katedra historie, FF UJEP, Ústí nad Labem); *Etablování, hlavní rysy vývoje a přední osobnosti vědecké práce v podmínkách československého vojenského zdravotnictví let 1918 – 1938* – doc. PhDr. František Dohnal, CSc. (Katedra sociální a klinické farmacie, Farmaceutická fakulta UK v Hradci Králové).